

SOVET HOKIMIYATI YILLARIDA MUSULMONLARNING HAJ ZIYORATI.

ELSEVIER

Received: 22-03-2023

Accepted: 22-03-2023

Published: 22-03-2023

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7782786>

Yusupov Muxriddin

FarDU
Tarix fakulteti talabasi

Abstract: Ushbu maqolada O'z SSRda aholining Haj ziyoratiga borish masalalari, bu bora duch kelingan to'siqlar, turli diniy cheklovlar kabi masalalar yotirilgan.

Keywords: Haj" va "Umra" safari, Saudiya Arabiston, Makka va Madina, Musulmonlarning Diniy Boshqarmasi, diniy cheklovlar.

About: FARS Publishers has been established with the aim of spreading quality scientific information to the research community throughout the universe. Open Access process eliminates the barriers associated with the older publication models, thus matching up with the rapidity of the twenty-first century.

Sovet hokimiyati o'rnatilgunga qadar Turkiston musulmonlarining haj ziyorati Rossiya imperiyasining xalqaro munosabatlari bilan uzviy darajada bog'lik bo'lgan. Bu Turkiston general - gubernatorligi, Xiva xonligi, Buxoro amirligining, butun Rossiya imperiyasining qo'shni mamlakatlar: ayniqsa, Eron Turkiya, Afgoniston, Britaniya Hindistoni bilan ko'p tomonlama munosabatlaridan kelib chiqqan¹, ikkinchidan, bu jarayon iqtisodiy omil bilan ham uzviy bog'lik bo'lib, katta miqdordagi mablag' Sharq mamladatlari, asosan Saudiya Arabistoniga oqib ketardi.

To'g'ri Saudiya Arabistoni nomi bilan bir butun davlat 1932 yilda tashkil topgan, biroq; tarixiy adabiyotlarda yuqoridagi atamani, bu voqelikdan oldin qo'llash taomilga kirgan, Haj ziyoratini ado etib qaytgan musulmon vakillarning ma'naviy – axloqiy dunyoqarashida o'zgarishlar bo'lib, ular ,dunyoni, hayotni bohqacha idrok qila boshlashida muhim hissa edi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Turkiston general – gubernatorligi davrida Makka va Madina hajiga boruvchilar soni ko'p bo'lgan[2, 35].

Sovet davrida esa Makka va Madina hajiga borish, yoxud musulmonchilikning bu farzini bajarish amalda nazardan tushdi. Yuqorida ko'rsatilganidek, markscha - lenincha metodologiya asosi bo'lgan ateizm (dahriylik) "Din - xalq uchun afyundir" - degan g'oyani xalq ommasiga ongiga singdirishga harakat qilindi. Dinga munosabat mutaasiblik, eskilik sarqiti sifatida qarash, deb hisoblandi. Kommunistik mafkura hukmronligi sharoitida musulmon aholi naqadar og'ir turmush sharoitiga tushib qoldi. Madrasa va masjidlar yopilishi, islom me'moriy obidalarining vayron kilinyshi, 1917, 1924, 1925 -1935-yillardagi harbiy to'qnashuvlar o'zbek xalqi ma'naviy- madaniy rivojiga o'nglab bo'lmas zarbalar berdi. Ta'qib va tazyiqlar bolsheviklar tomonidan diniy

ulamolarga ham, musulmon aholiga ham o'tkazildi. Musulmon uyg'onish davri moddiy va ma'naviy yodgorliklari qarovsiz holda qolib yarim xaroba holatiga keltirildi. O'rta Osiyo xalqlari tarixi o'rganilar ekan, 1920 - 1930 yillarda Farg'ona vodiysi, Buxoro hududlaridan ayrim yillarda 2 – 3 kishi haj ziyoratiga borganligi kuzatiladi. Haj ziyorati uchun Makka va Madinaga amallab yetib olgan barmoq bilan sanarli shaxslarning ham ayrimlari Vatanga qaytmasdan, u yoki bu Sharq mamlakatlaridan birida yashab qolishgan. Ularning ko'pchiliklari Turkiya Respublikasini ikkinchi Vatan sifatida tanlashardi. Sobiq ziyoratchilar Turkiya shaharlarida savdo – tijorat ishlari, hunarmandchilik, hamollik va boshqa xizmatlar bilan shug'ullanishgan. Ikkinchi jahon urushi yillarida (1939-1945 yy.) sovet hukumati dinga munosabatda "yumshoklik" yo'lini tutdi. Maqsad fashizmga qarshi kurashda diniy ulamolar va musulmon aholini o'z tarafida turishi, og'ir damda jamiyat yakdilligiga erishish edi. Qolayersa, SSSR musulmon mamlakatlari bilan yaqinlashgandi [6, 35]. 1943 yildan diniy rasmiy idoralar tashkil etildi. Toshkent, Ufa, Boku xududlar bo'yicha musulmon boshqarmalari tashkil etildi. Jumladan, O'rta Osiyo musulmonlari diniy bopharmasi (keyinchalik O'rta Osiyo musulmonlari diniy boshqarmasi, Movarounnaxr musulmonlari diniy boshqarmasi) tuzildi. Mazkur diniy boshqarmaga O'zbekiston SSR hukumati Maorif nozirligi huzuridagi "Diniy ishlar qo'mitasi" ga haj ziyoratiga borish uchun rasman ariza berishga ruxsat etildi. Makka va Madina hajiga borish uchun juda ko'p sun'iy to'siqlardan o'tish kerak edi.

Shuning uchun ziyortachilarning yillik o'rtacha soni ozligicha, barmoq bilan sanarli bo'lib qolayotgan edi. 1944- yilda Sovet Ittifoqidan haj ziyoratiga borganlar soni 6 nafarni tashkil etdi. 1953-yilda esa 23 kishi Makka va Madina hajida bo'lib qaytgandi. 1944-1953- yillarda har yili o'rtacha ziyoratchi musulmonlar soni 15-18 nafardan oshmagan[4, 98].

Ziyoratga borib qaytgan musulmonlarning 50-60 foizini O'zbekiston musulmonlari tashkil etgan. Albatta, ko'p millionli SSSR davlati aholisi uchun yuqorida ko'rsatilgan raqamlar o'sha davr uchun, ahamiyatsiz, nomigagina haj ziyoratini amalga oshirishga ruhsat berilganligini ko'rsatadi.

Sovet hukumati organlari haj ziyoratiga ariza bergan shaxslarni (fuqarolarni) ijtimoiy kelib chiqishiga kata e'tibor qaratardi. Ziyorat uchun ruxsat berilganlarning asosiy qismi diniy ulamolar, magazin mudirlari, qorovullar edi. Nomigagina ishlab turgan 2-3 madrasa va maschidlarning xizmatchilari haj ziyoratiga yuborilish uchun umumiy ro'yxatga kiritilardilar. Aslida haj ziyoratiga borish istagini bildirganlar va hukumat organlariga ariza bilan murojaat qilganlar ko'p sonli edi. Musulmon aholi har qanday to'sik, taqiqlarga qaramay ariza berishda davom etavergan. 1961- yilda Makka va Madina haj ziyoratiga borish

istagi bilan 100 nafar musulmon murojaat qilgan. Uzoq tekshiruvlardan keyin faqat 6 nafar musulmonga haj ziyorati uchun ruxsat berilgan [3, 56-57].

Haj ziyoratiga yuborish musulmonlarning Diniya Boshqarmasi ixtiyorida emasdi, bu jarayon hukumat va SSSR Davlat Xavfsizligi (KGB) idorasi tomonidan nazorat qilinardi. Musulmonchilik qoidalarini bajarish bilan bog'lik udumlar 1970-yillar oxiri - 1980 - yillarda yanada qat'iy ta'qib ostiga olindi.

O'zbek xalqi uchun asrlar bo'yi yashab kelgan urf - odat va an'analar qoloqlik, diniy mutassiblik ko'rinishlari, qoldiqlari sifatida qoralandi va amalda ta'qiqlab qo'yildi. Ro'za Hayiti, Qurbon Hayiti bayramlari nishonlanmas, hatto, Navro'z ham diniy bayram deb e'lon qilindi. 1980-yillar boshida musulmon odat va marosimlari taqiqlandi, hatto janoza marosimlari ham o'tkazilmay qo'yildi. Ayniqsa, kompartiya a'zolari va hukumat rahbarlari o'zlarini yaqinlari janozasiga ham borolmay qoldi. Tarixiy ma'lumotlar shuni ko'rdadiki, 1960 - i980- yillarda har yili o'rtacha 25-38 nafar musulmon ziyoratchi Makka va Madina hajida bo'lib qaytgan xolos .

Haj ziyoratida aholi orasiga maxsus xizmat vakillari kiritilib ular qat'iy jadval asosida ziyorat arkonlarini bajarilishi ustigan nazorat qilardilar. Shuningdek, ziyoratchilarning asosiy qismini diniy muassasa: va diniy tashkilotlarda faoliyat yuritganlarini dalillar ham tasdiqlaydi.

Hukumat siyosatida mafkuraviy kuch va ta'sir o'tkazishdan himoyalanish musulmon aholisi uchun qiyinchiliklarni yuzaga keltirgandi. Xullas, sovet hokimiyati yillarida butun SSSR, jumladan, O'zbekiston musulmonlarining muqaddas shaharlar: Makka va Madinaga haj ziyorati jahon jamoatchiligi ko'zi oldida SSSRni erkin va ozod xalqlar ittifoqi qilib ko'rsatishdek soxta maqsadga qaratilgandi. Sovet davlati islom diniga, musulmon aholi va diniy ulamolarga munosabatda Chor Rossiyasidan ham bir necha bor ortiq salbiy munosabatda bo'ldi.

Turkiston Rossiya imperiyasi ta'sirida bo'lgan yillarda musulmon ziyoratchilar soni 5 - 7 ming nafarga yetgan bo'lsa sovet hokimiyati yillarida ularning soni bir yilda bir necha kishidan oshmaganligi ushbu fikrimizga asos bo'ladi. 1980- yillarning 2-yarmida sovet jamiyatida qayta qurish, demokratiya, oshkoralik shiorlari ostida, boshlangan, garchi me'yoriga yetmagan bo'lsada, bir qator ijobiy o'zgarishlar kuzatilganligini ittifoqdosh respublikalardagi manaviy - milliy jarayonlarga o'z ta'sirini o'tkazdi. 1989- yilning iyun oyida I.A.Karimov O'zbekiston Respublikasi birinchi rahbari lavozimiga chiqqanidan so'ng barcha masalalarda tenglik munosabatlari o'rnatila boshlandi. 1990- yilda sobiq SSSR da "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar haqida" qonun qabul qilingaya edi.

Mazkur qonun tufayli diniy e'tiqoddagi kishilar, ulamolar. ijtimoiy-madaniy hayotda barcha bilan teng huquqda ishtirok eta boshladilar. O'rta Osiyo. va

Qozog'iston musulmonlari diniy Boshqarmasining 1989 - 1991- yillarda "Sovet Sharqi musulmonlari" nomli jurnali arab va kirill imlosida 25 ming nusxada, arab, fors va ingliz tillarida 50 ming nusxada nashrdan chiqib turdi. 1990- yildan boshlab har o'n besh kunda 40 arab va kirill imlosida "Islom nuri" gazetasi ham chop etila boshlandi [7, 56-58].

Saudiya Arabistoni bilan O'zbekiston o'rtasidagi munosabatlar musulmon axoliga Islomga, diniy qadriyatlarga xurmat-izzat kuchayganligi tufayli iliqlashdi. O'zbekistonga va Diniy Boshqarmaga Madaliy ibn Abdulla, Abdulqodir Muhammad Solih, Abduhakim xalifa Buxoriy, Abdullajon Namongoniy, Sobir Dasan, Muhammad Yusuf, Muhammad Marg'ub, Faxruddin Namangoniy, Fazl Maqsud Fazlhamid, Abdulqodir Marg'inoniy kabi Saudiya Arabistonning Toif, Jidda Makka, Madina, Robig shaharlarida yashovchi vatandosh o'zbeklar tashrif buyurdilar. Ular o'z qavm – qarindoshlari hamda o'zbekistonlik musulmonlarni haj ziyoratiga taklif qildilar, ziyoratchilarga shart - sharoitlar yaratib berishda beg'araz yordam ko'rsatish istagini bildirdilar. 1989 - 1990- yillarda hojilar bilan Saudiya Arabistonidan O'zbekistonga 1 million nusxa musulmonlarning muqaddas kitobi "Qur'on" va moddiy yordam sovg'alari yuborildi. [2, 78]

Ayniqsa, O'zbekiston Respublsheasi Prezidenti Farmoni bilan 525 nafar yurtdoshlarimiz (shulardan 12 nafari ayollar) Makka va Madina shaharlariga muqaddas haj ziyoratida bo'ldilar. Saudiya Arabistoniga haj ziyorati va u bilan bog'lik marosimlar 1990 -yilning 19-iyunidan 10-iyuliga qadar Makka va Madinada bajo keltirilgan. Saudiya Arabistoniga haj ziyorati bilan borgan millatdoshlarimizni 400 - 500 ming muhojir o'zbeklarning aksariyati ko'zda yosh bilan quchoq ochib kutib olganlar, ziyoratchilarga yuksak ehtrom ko'rsatilib mehmonnavozlik ko'rsatilgan, ular o'zbekistonliklar hech qanday musofirxonalarga, qiyinchiliklarsiz mehmonxonalarga joylashtirilgan, ziyoratchilarga kitoblar sovg'a qilingan.

Do'kondor, savdogar arabistonlik o'zbeklar O'zbekiston bilan tijorat qilish takliflarini bildirishgan. Dastlab o'zbekistonlik ziyoratchilar Toshkent -Islomobod - (Pokiston) - Jidda (Saudiya Arabistoni) yo'nalishidagi havo laynerlari xizmatidan foydalanishgandi. O'zbekiston milliy mustaqillikka erishganidan so'ng, haj ziyoratini samolyotda O'zbekiston - Saudiya Arabistonni yo'nalishida to'g'ridan – to'g'ri amalga oshirish imkoniyati yaratildi.

Hozirgi davrda har yili "Haj" va "Umra" arkonlarini bajarish uchun 10 ming nafar o'zbekistonlik musulmon yo'lga chiqadi. vakillari "Umra" ga borib keldilar [5, 89-90], Saudiya Arabistoni hukumati O'rta Osiyo va Qozog'iston (Markaziy Osiyo)dan haj ziyoratiga borgan musulmon vakillar uchun qulay shart – sharoitlar yaratib berilishiga e'tibor qaratdi.

2009-yilda O'zbekiston musulmonlari diniy bosharmasi idorasi bilan Saudiya Arabistonidagi "Al - Mavalda" kompaniyasi o'rtasida tuzilgan shartnoma asosida

“O‘zbekiston havо yo‘llari” milliy kompaniyasi yordamida 11 reysda 2316 nafar ziyoratchilar, Umra ziyoratida bo‘lib qaytdilar². O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi “Din ishlari bo‘yicha qo‘mita” va uning viloyatlardagi bo‘limlari orqali O‘zbekiston Diniy Boshqarmasiga bu borada katta yordam ko‘rsatilmoqda.

O‘zbekistondan Saudiya Arabistoni qirolligiga jo‘nab ketadigan ziyoratchilar avvalboshdanok tegishli ma‘lumotlar oladi, Haj, Umra qoidalaridan xabardor qilinadilar. Safarda ularga tajribali vrach va tibbiyot xodimlari hamkorlik qiladi. Milliy taomlarni tayyorlab beruvchi oshpazlar ham birga boradilar. O‘zbekiston fuqarolari barcha maishiy shart - sharoitlar yaratilgan ziyorat arkonlarini bajarishiga yaqin masofalarda joylashgan mehmonxonalarda istiqomat qiladilar.

Makka va Madina shaharlarida O‘zbekiston vakolatxonalari mavjud. Barcha tashkiliy masalalarni Saudiya Arabistonida Jiddadagi O‘zbekiston bosh elchixonasi hal qiladi. Din ishlari bo‘yicha Qo‘mita ma‘lumoticha 2009-2010 yillarda 5000 nafardan o‘zbekistonliklar haj ziyoratiga borib qaytganlar. Biroq, haj ziyorati maqsadida yo‘lga chiqqanlar: hajga borib kelishning ziyorat” deb ataluvchi asosiy turi bilan birga “Haju sayyoxat’ , “Xaysu tijorat” kabi yo‘nalishlaridagi turli maqsadlarni ham bajaradilar. Istiqlol tufayli asrlar davomida muqaddas shaharlar Makka va Madina hajiga erkin borib kelish bilan bog‘lik azaliy xalqimiz orzu - istaklari amalga oshdi. Har qanday siyosiy, moddiy, ma‘naviy istaklarsiz haj arkonidek muqaddas burchni bajarish baxti bugungi avlodga nasib etdi. Bugungi kunda O‘zbekistonda 2250 ta diniy tashkilot va muassasalar, 16 ta turli diniy konfessiyalar rasmiy ro‘yxatdan o‘tkazilgan. Ro‘yxatdan o‘tgan diniy tashkilotlarning 2042 tasi, yoxud 92 foizi musulmon tashkilotlaridir. Mamlakatimizda diniy o‘quv yurtlari va 2000 dan ortik masjidlar faoliyat ko‘rsatib turibdi. Yuqoridagi dallilar mamlakatimizda mustaqillik tufayli erkin ma‘naviy taraqqiyot asoslari ta‘minlab berilganligini tasdiqlaydi. Shunday ekan yurtimizning osoyishtaligi va tinchligi, jamiyat a‘zolari hamjihatligi uchun kurashish har birimizning asosiy burchimiz bo‘lmog‘i kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov. I.A. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. T., “O‘zbekiston” 2008.
2. Алимова Д. Шодмонова Q Из истории полонничества мусульман Центральной Азии в Мекку (конец XIX Откачало XXI вв.) // O'zbekiston tarixi – 2011. – С. 60.
3. Хайитов Ш. Узбек мухожирлиги тарихи. Т: Cho‘lpon – 2008. - Б. 141.

4. Хайитов Ш. Собиров Н. Легай А. Хориждаги узбеклар -Т.: Фан; 1992. - Б. 86.
5. Эсиргап Боли угли Жушкин. Хожилар. // Халк сузи,1990 йил 4 январь
6. Hayitov SH. Orziyev M. Rossiya imperiyasi hukumatining musulmon ziyoratchilarga munosabati (Arxiv manbalari asosida) BuxDU Ilmiy axboroti. 2012. 34-38-betlar.
7. Yusupov R. O'zbekistonda XX asrning 40-80-yillarida musulmon diniy tashkilotlari va ulamolari faoliyati. Dissertatsiya. Toshkent; 2008.